

Ο Ένγκελς και η συμβολή του στον Μαρξισμό

Σταύρος Μαυρουδέας*

Η 200η επέτειος από την γέννηση του Φρίντριχ Ένγκελς έρχεται σε μια εποχή που η συμβολή του στον Μαρξισμό αμφισβητείται από τους συγγραφείς της Νέας Ανάγνωσης (Neue Lektüre) και τους Σραφφαϊανούς, με βάση την υποτιθέμενη ανακάλυψη τους ότι έχει διαστρεβλώσει το Κεφάλαιο. Τα αποδεικτικά στοιχεία που παρουσιάζονται από τους νέους αντιπάλους του Ένγκελς είναι αβάσιμα καθώς πρόκειται ουσιαστικά για φιλολογικούς σχολαστικισμούς χωρίς ουσιαστικό οικονομικό περιεχόμενο. Το κοινό έδαφος που τους ενώνει είναι η απέχθειά τους για την ύπαρξη του Μαρξισμού ως συνεκτικής θεωρητικής παράδοσης και ως όπλου για τον επαναστατικό αγώνα της εργατικής τάξης για την απελευθέρωση της ανθρώπινης κοινωνίας.

Μια σύντομη βιογραφία

Αυτό το έτος σηματοδοτεί την επέτειο των 200 χρόνων από τη γέννηση του Φρειδερίκου Ένγκελς, συνιδρυτή της Μαρξιστικής παράδοσης. Γεννήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 1820 στο Μπάρμεν-Έλμπερφελντ (που στη συνέχεια μετονομάστηκε σε Βούπερταλ) στη Γερμανία. Προερχόταν από μια αστική οικογένεια με βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις στη Γερμανία και την Αγγλία. Στην ηλικία των είκοσι ετών ακολούθησε την ριζοσπαστικοποίηση της γερμανικής φοιτητικής νεολαίας εκείνης της εποχής και προσχώρησε στους λεγόμενους Νέους (ή Αριστερούς) Χεγκελιανούς. Οι Νεαροί Χεγκελιανοί ήταν μια ριζοσπαστική ομάδα που αμφισβήτησε τον κοινωνικό κομφορμισμό και υποστήριξε την δημοκρατία, τον ορθολογισμό και τον αντι-κληρικαλισμό.

Η γερμανική φοιτητική νεολαία - που προερχόταν κυρίως από την αστική τάξη, καθώς το πανεπιστήμιο εξακολουθούσε τότε να είναι φέουδο της καθεστηκυίας τάξης - ήταν βαθιά απογοητευμένη από την αποτυχία των αστικών δημοκρατικών επαναστάσεων στη τότε κατακερματισμένη Γερμανία. Αυτές οι επαναστάσεις που αγωνίστηκαν για μια ενοποιημένη δημοκρατική κοινωνία ξεκίνησαν από την αστική τάξη αλλά διεξήχθησαν από τους αγρότες και τους εργάτες. Μόλις συνθλίβονταν από ξένες παρεμβάσεις, η αστική τάξη σύντομα συμβιβαζόταν ενώ οι λαϊκές τάξεις παρέμεναν να πολεμήσουν μέχρι το πικρό τέλος. Αυτό οδήγησε ένα σημαντικό τμήμα της φοιτητικής νεολαίας να αμφισβητήσει την κοινωνική προοδευτικότητα της αστικής τάξης και να αναζητήσει τον χειραφετητή της ανθρώπινης κοινωνίας στις λιγότερο μορφωμένες αλλά πιο σταθερές λαϊκές τάξεις. Αυτό ήταν πράγματι η πορεία που ακολούθησε ο Φρειδερίκος Ένγκελς και ο Κάρολος Μαρξ.

Ο Ένγκελς πρωτο-συναντήθηκε με τον Μαρξ το 1842, αλλά η διαχρονική φιλία και η επιστημονική και πολιτική συνεργασία τους ξεκίνησε το 1844. Είχε γίνει κομμουνιστής πριν από τον Μαρξ, με τον τελευταίο να ακολουθεί σύντομα. Συνέγραψαν το 1847 το **Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος** που περιγράφει την στρατηγική και την τακτική των κομμουνιστών την παραμονή των δημοκρατικών επαναστάσεων στην Ευρώπη στα τέλη του 19ου αιώνα. Συμμετείχε στις επαναστατικές εξεγέρσεις του 1849 στη Γερμανία και πολέμησε με ένα από τα καλύτερα επαναστατικά στρατιωτικά αποσπάσματα. Αυτή

η εμπειρία του προσέδωσε το ψευδώνυμο «ο στρατηγός» μεταξύ των ανθρώπων του κοινού κύκλου του με τον Μαρξ.

Μετά την αποτυχία αυτών των εξεγέρσεων, ο Ένγκελς επέστρεψε το 1850 στο Μάντσεστερ για να εργαστεί για την οικογενειακή επιχείρηση κλωστοϋφαντουργίας και να έχει κυριολεκτικά μία «διπλή» ζωή: αφενός, ως διευθυντής εργοστασίου και αφετέρου ως κοινωνικός επαναστάτης που αγωνίζεται εναντίον της ίδιας του της τάξης. Την ίδια στιγμή, μετά από αρκετές απελάσεις από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ο Μαρξ εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο και η συνεργασία τους εντατικοποιήθηκε. Είναι γνωστό ότι μεταξύ τους υπήρχε ένας συστηματικός καταμερισμός εργασίας (π.χ. κατά τις επαναστάσεις του 1849 ο Ένγκελς συμμετείχε στρατιωτικά σε αυτές και ο Μαρξ ανέλαβε το ρόλο του πολιτικού εκπροσώπου). Ο Ένγκελς πρωταγωνίστησε κυρίως στις πολιτικές δραστηριότητες ενώ ο Μαρξ επικεντρώθηκε στη θεωρητική ανάλυση. Παρόλα αυτά, όπως θα υποστηριχθεί παρακάτω, αυτό δεν μειώνει το θεωρητικό ανάστημα του Ένγκελς, καθώς συμμετείχε ενεργά στη διαμόρφωση της μαρξιστικής θεωρίας με τις δικές του συνεισφορές, την συν-συγγραφή έργων με τον Μαρξ και, πάνω απ' όλα, με την τεράστια γνώση του για τις πραγματικές λειτουργίες της καπιταλιστικής οικονομίας. Όταν ο Ένγκελς τελικά αποχώρησε από τις επιχειρηματικές δραστηριότητες το 1870, μετακόμισε κοντά στο Μαρξ στο Λονδίνο και η συνεργασία τους εντατικοποιήθηκε περαιτέρω.

Όταν ο Μάρξ πέθανε το 1883, ο Ένγκελς ανέλαβε το ηράκλειο εγχείρημα του να επεξεργαστεί το αδημοσίευτο έργο του Μαρξ και ιδιαίτερα τον δεύτερο και τον τρίτο τόμο του Κεφαλαίου. Επιπλέον, εργάστηκε δραστήρια για την προώθηση της μαρξιστικής θεωρίας παράλληλα με τη δημιουργία επαναστατικών εργατικών κομμάτων. Αυτό έδειξε την κοινή με τον Μαρξ πεποίθησή του - που αργότερα ανέπτυξε ο Λένιν - ότι **δεν μπορεί να υπάρξει επαναστατικό κόμμα χωρίς επαναστατική θεωρία και πρόγραμμα**. Ο Ένγκελς πέθανε το 1895 έχοντας προσφέρει μια τεράστια συμβολή στην ανάπτυξη, επέκταση και συστηματοποίηση της μαρξιστικής παράδοσης. Γι' αυτό είναι δικαίως σεβαστός ως συνιδρυτής του Μαρξισμού.

Η συμβολή του Ένγκελς στη Μαρξιστική Πολιτική Οικονομία

Η θεωρητική συνεισφορά του Ένγκελς καλύπτει πολλά πεδία. Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί το έργο του στην Πολιτική Οικονομία, καθώς αυτό συχνά παραμελείται. Και αυτό μερικές φορές συμβαδίζει με τις πρόσφατες αβάσιμες επιθέσεις στην έκδοση από τον Ένγκελς του Κεφαλαίου του Μαρξ. Πρόκειται για μια εντελώς λανθασμένη αντίληψη. Ο Ένγκελς δεν ήταν μόνο ένας βαθύς γνώστης της πραγματικής λειτουργίας της καπιταλιστικής οικονομίας, αλλά και ένας ικανότατος οικονομολόγος.

Το πρώτο οικονομικό έργο του είναι τα **Περιγράμματα μιας Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας** που εντυπωσίασε πολύ τον Μαρξ και τον ώθησε να μελετήσει την Πολιτική Οικονομία. Σε αυτό προσφέρει μια κριτική ανάλυση της **Θεωρίας της Αξίας** της Κλασικής Πολιτικής Οικονομίας και εντοπίζει αρκετές από τις ελλείψεις της (π.χ. τον καθορισμό της τιμής της αγοράς από τον Ricardo, σύμφωνα με τον λιγότερο αποδοτικό παραγωγό). Μελετά επίσης πολλά άλλα κρίσιμα θέματα όπως το ζήτημα των οικονομικών κύκλων και την εγγενή τάση του καπιταλισμού μέσω τεχνικών αλλαγών που εξοικονομούν εργασία να δημιουργεί ένα πλεονάζον εργατικό δυναμικό (αυτό που αργότερα ο Μαρξ ονόμασε **«εφεδρικό στρατό εργασίας»**). Επιπρόσθετα, αναγνωρίζει την **τάση συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου** καθώς και το ρόλο της κερδοσκοπίας στην αγορά. Τέλος, ο Ένγκελς αναλύει τον αναποτελεσματικό χαρακτήρα της καπιταλιστικής οικονομίας και την ανωτερότητα μιας σχεδιασμένης οικονομίας.

Το έργο του **Η Κατάστασή της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία** - που γράφτηκε το 1844 πριν από την έναρξη της συνεργασίας του με τον Μαρξ το 1845 - διερευνά αρκετά κρίσιμα ζητήματα που αργότερα αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά των Μαρξιστικών Οικονομικών της Εργασίας. Μελετά την αγορά εργασίας και τον προσδιορισμό των μισθών και της ανεργίας (και πάλι μέσω της διαδικασίας του εφεδρικού

στρατού εργασίας), την διαδικασία εκβιομηχάνισης και τις συνέπειες των τεχνικών αλλαγών. Μια σημαντική συμβολή του Ένγκελς είναι η αναγνώρισή εκ μέρους του ότι η ταξική πάλη της εργατικής τάξης μέσω των συνδικάτων έχει απτά αποτελέσματα και οδηγεί σε διατηρήσιμους καλύτερους μισθούς και συνθήκες εργασίας. Αυτό το επιχείρημα προδιαγράφει την θεωρία μισθού του Μαρξισμού (ως συνιστάμενου από ένα φυσικό και ένα κοινωνικό κομμάτι) και την ριζική διαφορά της από την αντίληψη του Ρικάρντο για τον μισθό (ως αναγκαστικά περιορισμένο στο φυσικό μέρος μέσω της εσφαλμένης Μαλθουσιανής θεωρίας του πληθυσμού). Το θέμα αυτό επαναλαμβάνεται στο μεταγενέστερο (1872) **Στεγαστικό Ζήτημα**, όπου τονίζει και πάλι τον κοινωνικό προσδιορισμό της αξίας της εργατικής δύναμης.

Ο Ένγκελς στο **Anti-Duhring** (1873) αφιερώνει ένα ολόκληρο τμήμα για την Πολιτική Οικονομία όπου αναλύει την επιστημονική μεθοδολογία, την θεωρία της υπεραξίας και την θεωρία της γαιοπροσόδου. Υπογραμμίζει δικαίως ότι η θεωρία της υπεραξίας (και φυσικά η υποκείμενη της Εργασιακή Θεωρία της Αξίας) και ο **Νόμος της Πτωτικής Τάσης του Ποσοστού Κέρδους** (ΠΤΠΚ) αποτελούν τις βασικές αρχές της μαρξιστικής οικονομικής ανάλυσης και τον κορμό της διαφοροποίησης της από την Κλασική Πολιτική Οικονομία. Ένα συνήθως παραμελημένο πολύτιμο στοιχείο της συνεισφοράς του Ένγκελς στην Πολιτική Οικονομία είναι η επισήμανση από μέρους του της επίδρασης που έχει **ο χρόνος περιστροφής του κεφαλαίου στην κερδοφορία**. Με βάση τις βαθιές του γνώσεις για τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις, επισημαίνει ότι είναι ένας **αντεπιδρών παράγοντας στην πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους**. Αυτό είναι ένα ζήτημα που παραμένει μέχρι σήμερα ανεπαρκώς διερευνημένο στη Μαρξιστική οικονομική ανάλυση.

Παρόλα αυτά, η σημαντικότερη συμβολή του Ένγκελς στη μαρξιστική πολιτική οικονομία είναι το ηράκλειο κατόρθωμα του να εξομαλύνει τα σημειωματάρια του Μαρξ και να τα διαμορφώσει στον δεύτερο και τρίτο τόμο του Κεφαλαίου. Αυτό δεν απαιτούσε έναν σχολαστικό φιλολογικό επιμελητή αλλά έναν πολύ ικανό πολιτικό οικονομολόγο με βαθιά γνώση των ζητημάτων που διαπραγματευόταν. Ο Ένγκελς ήταν σε θέση να επιτύχει σε αυτό όχι μόνο επειδή είχε αυτή την ποιότητα, αλλά και επειδή ήταν «σάρκα και αίμα» της σκέψης του Μαρξ. Η οικονομική ανάλυση του Μαρξ δεν θα ήταν τόσο ισχυρή χωρίς την πολύ στενή αλληλεπίδραση και την συνύπαρξη με την βαθιά γνώση του Ένγκελς σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας του καπιταλισμού και τις δικές του ισχυρές ικανότητες οικονομικής ανάλυσης.

Σχετικά με τις πρόσφατες αβάσιμες και εκ του πονηρού προσπάθειες να αντιπαρατεθεί ο Ένγκελς στον Μαρξ

Συχνά ο Ένγκελς έχει υποστεί επιθέσεις κατηγορούμενος ότι παραμόρφωσε την σκέψη του Μαρξ. Το κοινό έδαφος πίσω από όλες αυτές τις επιθέσεις είναι το γεγονός ότι ο Ένγκελς έκανε τον Μαρξισμό μια πολιτική και θεωρητική δύναμη συστηματοποιώντας τον και οργανώνοντας και διευθύνοντας πολιτικά κόμματα με βάση τον Μαρξισμό. Αυτό προκαλεί την οργή πολλών εχθρών αλλά και πολλών αμφίβωλων «φίλων», που προτιμούν ο Μαρξισμός να είναι μια άμορφη «κριτική» προσέγγιση χωρίς πολιτική παρέμβαση.

Κάποιες αρχικές επιθέσεις έγιναν αμέσως μετά τη δημοσίευση του Κεφαλαίου και την ενεργητική προώθηση του Μαρξισμού από τον Ένγκελς.

Όμως οι πρώτες σοβαρές επιθέσεις εκδηλώθηκαν στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 και επικεντρώθηκαν σε φιλοσοφικά και μεθοδολογικά ζητήματα. Ο Ένγκελς κατηγορήθηκε ότι παραμόρφωσε την διαλεκτική του Μαρξ μετατρέποντας την σε μια μηχανιστικά αντικειμενική μέθοδο και ότι προσπάθησε να φυλακίσει το ελεύθερο κριτικό πνεύμα του Μαρξ στο κλουβί ενός τυποποιημένου «συστήματος» (π.χ. McLellan (1977), Carver (1984)). Αυτή η επίθεση είχε μερικές φορές μια υπεραριστερή χροιά, καθώς εκθείαζε την υποτιθέμενη απροσδιοριστία της ταξικής πάλης σε αντίθεση με τους αυστηρούς νόμους κίνησης της. Στην αντιπαράθεση που ακολούθησε αποδείχθηκε ότι, παρά ορισμένες

μικρές διαφορές, ο Ένγκελς ήταν σύμφωνος με τον Μαρξ. Ο Foster (2017) δίνει μια ακριβή παρουσίαση αυτού του κύματος επιθέσεων και επίσης μια εξαιρετικά εύστοχη απάντηση σε αυτό.

Το δεύτερο κύμα επιθέσεων εκδηλώθηκε από την δεκαετία του 1990 και μετά και επικεντρώθηκε περισσότερο στην Πολιτική Οικονομία του Μαρξ και του Ένγκελς. Ο βασικός πολιορκητικός κριός της επίθεσης αυτής είναι η λεγόμενη «**Νέα Ανάγνωση**» (Neue Lektüre – NL) και η συμπόρευση της με τους Σραφφιανούς. Η Γερμανική «Νέα Ανάγνωση» προβάλλει ένα νέο διάβασμα του Μαρξ ενάντια στην υποτιθέμενη ακαμψία της κλασικής Μαρξιστικής θεωρίας.

Πρώτον, υποστηρίζει ότι ο Μαρξ είχε μία «νομισματική θεωρία της αξίας» (υπονοώντας την άμεση ταύτιση αξίας και χρήματος), όταν ο τελευταίος είχε ρητά επικρίνει αυτή την εσφαλμένη αντίληψη του Φράνκλιν.

Δεύτερον, η NL απεχθάνεται την θεώρηση του κράτους ως οργάνου της αστικής τάξης και υποστηρίζει ότι, παρόλο ότι υποστηρίζει το καπιταλιστικό σύστημα, έχει σημαντικούς βαθμούς αυτονομίας. Αυτό την οδηγεί στον σχετικισμό και στη ρεφορμιστική πολιτική.

Τρίτον, αμφισβητεί τον επαναστατικό χαρακτήρα της εργατικής τάξης. Ο Σραφφιανισμός απορρίπτει την Εργασιακή Θεωρία της Αξίας και την Θεωρία Οικονομικής Κρίσης του Μαρξ. Ουσιαστικά, όταν δεν αντιπαρατίθεται κατά μέτωπο στον Μαρξισμό, επιδιώκει να τον αφομοιώσει μέσα στα πλαίσια της Ρικαρδιανής παράδοσης. Σε πολιτικό επίπεδο, όταν προσλαμβάνει τέτοιο χαρακτήρα, απεχθάνεται την αυτοτελή πολιτική δράση της εργατικής τάξης μέσα από επαναστατικά κόμματα καθοδηγούμενα από τον Μαρξισμό και προτάσσει την υπαγωγή της σε ρεφορμιστικά πλαίσια με βάση Κεϋνσιανές πολιτικές.

Το βασικό εργαλείο της επίθεσης αυτής είναι ο έλεγχος της συνολικής έκδοσης των έργων του Μαρξ και του Ένγκελς (MEGA), μετά την κατάρρευση της Σοβ. Ένωσης, από γερμανικά ιδρύματα σοσιαλδημοκρατικής επιρροής (και με την χρηματοδότηση του γερμανικού κράτους). Ο βασικός ισχυρισμός αυτού του δεύτερου κύματος επιθέσεων είναι ότι ο Ένγκελς παραμόρφωσε το Κεφάλαιο κάνοντας αδικαιολόγητες παρεμβάσεις και παρουσιάζοντας το ως ένα ολοκληρωμένο έργο, ενώ πρόκειται απλώς για ένα ελλιπές και αντιφατικό ερευνητικό σχεδιάσμα. Ιδιαίτερα, η επίθεση αυτή επικεντρώνεται στην αμφισβήτηση του ότι ο Μαρξ έχει μία γενική θεωρία της οικονομικής κρίσης που βασίζεται στο **Νόμο της Πτωτικής Τάξης του ποσοστού Κέρδους**. Η τελευταία αποδίδεται από τους νέους αντι-Ένγκελσιονιστές σε παραποιήσεις του Ένγκελς καθώς διατείνονται ότι – παρά την emphaticή διατύπωση της θεωρίας αυτής σε πάμπολλα κείμενα του Μαρξ – στα χειρόγραφα του τρίτου τόμου του Κεφαλαίου εμφανίζεται να είχε αμφιβολίες και να είναι ουσιαστικά αγνωστικιστής.

Το κύριο μέτωπο τους είναι **στον τρίτο τόμο του Κεφαλαίου**, αν και ολόκληρο το Κεφάλαιο υφίσταται την επίθεση τους ως αντιφατικό και μη δυνάμενο να ολοκληρωθεί λόγω αντιφάσεων πόνημα. Βέβαια, δεν μπορούν να κατηγορήσουν τον Ένγκελς για πλαστογράφηση του πρώτου τόμου του Κεφαλαίου, καθώς αυτό δημοσιεύθηκε από τον ίδιο τον Μαρξ. Βέβαια, δυστυχώς γι' αυτούς, ένα μεγάλο τμήμα των θέσεων που συγκεντρώνουν την οργή τους (π.χ. η Εργασιακή Θεωρία της Αξίας για τους Σραφφιανούς, η Θεωρία του Χρήματος και η ΠΤΠΚ και για τους δύο) είναι ήδη σαφώς διατυπωμένες στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου. Επομένως, η κύρια προσπάθειά τους είναι να εισαγάγουν μια σφήνα μεταξύ του πρώτου και του τρίτου τόμου του Κεφαλαίου, υποστηρίζοντας ότι ο Μαρξ είχε ανασκευάσει τις απόψεις του για τα ζητήματα αυτά κατά την συγγραφή του τρίτου τόμου και ότι ο Ένγκελς το απέκρυψε.

Ο M.Heinrich, εξέχων εκπρόσωπος της NL, υποστηρίζει ότι η παρέμβαση του Ένγκελς παραμόρφωσε το κείμενο του Μαρξ, παρουσιάζοντάς το ως συνεκτικό έργο, ενώ ήταν ένα ανολοκλήρωτο αλλά και μη-ολοκληρώσιμο έργο: η σκέψη του Μαρξ ήταν «πολύ πιο αμφίθυμη και πολύ λιγότερο ανεπτυγμένη», «είναι αμφίβολο αν τα υλικά ήταν διαθέσιμα για την ολοκλήρωση του Κεφαλαίου». Υπονοεί ακόμη και δόλιες προθέσεις, υποστηρίζοντας ότι ο Ένγκελς «δεν έδειξε με κανέναν τρόπο όλες τις παρεμβολές και αλλαγές

που έκανε» στον τρίτο τόμο του Κεφαλαίου (Heinrich (1996-7)). Οι φερόμενες αποδείξεις για τα «εγκλήματα» του Ένγκελς βασίζονται στο πόνημα των Vollgraf & Jungnickel (2002). Μια προσεκτική εξέταση των αποδείξεών τους δείχνει ότι είναι αβάσιμοι φιλολογικοί σχολαστικισμοί με ουσιαστική άγνοια των αναλυόμενων οικονομικών ζητημάτων. Οι Vygodskii & Naron (2002) τους επέκριναν ευστοχότατα για το ότι δεν κατανοούν τον ιστορικό χαρακτήρα του Κεφαλαίου και ότι ουσιαστικά προσπαθούν, χωρίς να έχουν τα προσόντα, να υποκαταστήσουν τον Ένγκελς ως «σύγχρονοι» εκδότες του Κεφαλαίου.

Στα αναλυτικά θέματα, η κύρια εστίασή του δεύτερου αυτού κύματος αντι-Ενγκελσιονιστών είναι στη θεωρία των οικονομικών κρίσεων. Ο Heinrich (2016, σελ.127) προβάλλει το σόφισμα ότι μετά το 1865 «*Παρόλο ότι ο Μαρξ δεν έκανε πλέον ρητή αναφορά στον «νόμο της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους», μια ισχυρή απόδειξη υποδηλώνει ότι ο Μαρξ δεν υποστήριζε πλέον αυτόν τον νόμο*». Η απόδειξη αυτή είναι ένα σημείο του τρίτου τόμου όπου ο Μαρξ εξετάζει αποκλίσεις μεταξύ της αξιακής (ΑΣΚ) και της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου (ΟΣΚ). Αυτό είναι ένα μελετημένο ζήτημα στην Μαρξιστική ανάλυση (βλ. Saad-Filho (1993), που ο Heinrich αγνοεί επιδεικτικά. Όμως η ΠΤΠΚ του Μαρξ στηρίζεται στην ΟΣΚ.

Το επόμενο θεωρητικό ζήτημα που προβάλλει ο Heinrich (1996-7) είναι η θεωρία του πιστωτικού συστήματος, όπου δηλώνει ότι ανακάλυψε προφανείς αποδείξεις Ενγκελσιανής παραποίησης του Μαρξ. Υποστηρίζει ότι ο Μαρξ επέλεξε να μην συζητήσει την θεωρία αυτή στο επίπεδο υψηλής αφαίρεσης του Κεφαλαίου, αλλά σε χαμηλότερο επίπεδο που συνδέεται με ορισμένους ιστορικά ειδικούς θεσμικούς παράγοντες. Υποστηρίζει μάλιστα ότι για τον Μαρξ «δεν μπορεί να υπάρξει μια γενική θεωρία πίστης». Στη συνέχεια, κατηγορεί τον Ένγκελς ότι παρουσίασε το ερευνητικό υλικό που βρήκε στο χειρόγραφο του Μαρξ ως γενική θεωρία. Αυτό είναι ένα εντελώς αβάσιμο επιχείρημα.

Πρώτον, η ανάλυση της πίστης αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της θεωρίας του χρήματος. Και η θεωρία του χρήματος του Μαρξ είναι ένα οργανικό μέρος της ανάλυσης του Κεφαλαίου.

Δεύτερον, η ανάλυση του Μαρξ προχωρά από το αφηρημένο προς το συγκεκριμένο. Κατά συνέπεια, η ανάλυσή του για την πίστη ακολουθεί την ίδια διαδρομή και δεν μπορεί να υποβιβαστεί σε κάποιο ενδιάμεσο επίπεδο.

Τα πρόσθετα «αποδεικτικά στοιχεία» του Heinrich (2016) είναι επίσης «λαγοί με πετραχήλια». Βυθίζεται στην αλληλογραφία του Μαρξ αλλά το καλύτερο που μπορεί να ανακαλύψει είναι ότι ο Μαρξ δοκιμάζει τη θεωρία κρίσης του εξετάζοντας διάφορες συγκεκριμένες εμπειρικές περιπτώσεις. Επομένως, η υπόλοιπη επίθεση εναντίον του Ένγκελς για την παραποίηση του Μαρξ είναι απλώς εσφαλμένη.

Το μόνο σημείο που ο Heinrich προβάλλει ένα σοβαρό ουσιαστικό επιχείρημα είναι η κριτική του «*ιστορικού προβλήματος του μετασχηματισμού*» του Ένγκελς (δηλαδή η υποστήριξη από τον τελευταίο ότι έχει υπάρξει ιστορικά σαν αυτοτελής τρόπος παραγωγής η απλή εμπορευματική παραγωγή). Αυτό είναι ένα γνωστό εσφαλμένο επιχείρημα του Ένγκελς, για το οποίο, ωστόσο, **είχε αναλάβει την πλήρη πατρότητα και συνεπώς δεν μπορεί να κατηγορηθεί ως διαστρεβλωτής του Μαρξ.**

Οι Σραφφίανοί με προθυμία συνεπικουρούν τη NL, αν και υποτίθεται ότι έχουν αντίθετες απόψεις για την θεωρία της αξίας. Η εστίαση τους δεν είναι στον φιλολογικό σχολαστικισμό αλλά στην οικονομική ανάλυση. Ο H.Kurz (2018), εξέχουσα προσωπικότητα του Σραφφιανισμού, επαινεί τα MEGA γιατί παρουσιάζουν τον Μαρξ ως «αναγεννησιακό άνθρωπο και homo universalis» παρά ως πολιτικό ακτιβιστή. Κατηγορεί τον Ένγκελς ότι «δεν ήταν, τουλάχιστον όχι εντελώς, ο αθώς εκδότης όπως αυτός ισχυρίστηκε, αν και υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι αισθάνθηκε ότι ήταν». Θρηνεί γιατί τα MEGA δεν βρήκαν καμία υπαναχώρηση του Μαρξ από την Εργασιακή Θεωρία της Αξίας (αν και ο διαβόητος επιπόλαιος D.Harvey έχει βιαστεί να δηλώσει κάτι τέτοιο). Αλλά ο Kurz (2018, σελ. 16-7) κυριολεκτικά

εκστασιάζεται όσον αφορά τα υποτιθέμενα ευρήματα σχετικά με την ΠΤΠΚ, όπου ενστερνίζεται πρόθυμα όλους τους ισχυρισμούς της NL. Τα συμπεράσματά του είναι αποκαλυπτικά πολιτικά. Με βάση την αποδιάρθρωση του Μαρξισμού από τα MEGA καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Μαρξ είχε επιφυλάξεις σχετικά με το αναπόφευκτο του σοσιαλισμού» (Kurz (2018), p.23).

Ο στόχος των αντι-Ενγκελσιονιστών είναι η επαναστατική ισχύς του Μαρξισμού και η αυτοτελής πολιτική δράση του προλεταριάτου

Για τους αντι-Ενγκελσιονιστές που προσπαθούν να προβληθούν ως οι πραγματικοί διερμηνείς της σκέψης του Μαρξ, η ιστορία δεν αφήνει περιθώρια. Η στενή προσωπική σχέση του Μαρξ και του Ένγκελς, ο κοινός τρόπος σκέψης, ο καταμερισμός της εργασίας (τόσο θεωρητικός όσο και πολιτικός) είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση. Άλλωστε ο Μαρξ συζητούσε συστηματικά όλα τα οικονομικά θέματα με τον Ένγκελς. Επιπλέον, κανένας σύγχρονος επιμελητής δεν θα μπορούσε να μετατρέψει τα χειρόγραφα του Μαρξ σε ένα βιβλίο, καθώς στερείται της στενής προσωπικής σχέσης και της μακροχρόνιας ταύτισης τους σε θεωρητικά και πολιτικά θέματα.

Ο κύριος λόγος για τον οποίο ο Ένγκελς προσελκύει τόσο μίσος είναι ότι συστηματοποίησε τον Μαρξισμό ως θεωρητικό σύστημα και τον μεταμόρφωσε σε ένα μαζικό πολιτικό κίνημα. Αυτό είναι το βασικό «αμάρτημα» του. Άλλωστε οι σύγχρονοι αντι-Ενγκελσιονιστές προτιμούν να μην έχει δημοσιευθεί το Κεφάλαιο: «είναι ένα ατελές και μη-δυνάμενο να ολοκληρωθεί έργο». Γι' αυτόν τον λόγο, προσπαθούν να απεικονίσουν τον Μαρξ ως «φιλελεύθερο στοχαστή» (Carver (1984)) σε αντίθεση με τον «ύπουλο» κομμουνιστή Ένγκελς. Είναι αλήθεια ότι ο Ένγκελς έγινε κομμουνιστής πριν από τον Μαρξ. Είναι εξίσου αλήθεια ότι ο Μαρξ και ο Ένγκελς είναι συνιδρυτές του Μαρξισμού και του κομμουνιστικού κινήματος. Αυτός ο δεσμός δεν μπορεί να καταλυθεί, παρά τις «φιλότιμες» προσπάθειες των αντι-Ενγκελσιονιστών.

*Ο Σταύρος Μαυρουδέας είναι καθηγητής στο γνωστικό αντικείμενο «Πολιτική Οικονομία» στο τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Carver T. (1984), 'Marxism as Method' in T.Ball & J.Farr (eds), *After Marx*, Cambridge: Cambridge University Press

Foster J.B. (2017), 'The Return of Ένγκελς', *Monthly Review* 68:10

Heinrich M. (1996-7), 'Ένγκελς' Edition of the Third Volume of Capital and Marx's Original Manuscript', *Science & Society*, 60: 4

Heinrich M. (2016), 'Capital' after MEGA: Discontinuities, Interruptions and New Beginning', *Crisis & Critique* 3:3

Kurz H. (2018), 'Will the MEGA2 edition be a watershed in interpreting Marx?', *The European Journal of the History of Economic Thought* 25:5

McLellan D. (1977), *Frederick Ένγκελς*, Harmondsworth: Penguin.

Saad-Filho A. (1993), 'A Note on Marx's Analysis of the Composition of Capital', *Capital & Class* 17:2

Vygodskii V. & S. Naron (2002), 'What Was It Actually That Ένγκελς Published in the Years 1885 and 1894? On the Article by Carl-Erich Vollgraf and Jürgen Jungnickel Entitled 'Marx in Marx's Words?', *International Journal of Political Economy* 32:1

Vollgraf C-E. & J. Jungnickel (2002), 'Marx in Marx's Words'? On Ένγκελς's Edition of the Main

Manuscript of Book 3 of 'Capital', International Journal of Political Economy 32:1

Πηγή: [PIIN](#)